

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

САВЧУК ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ

**НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА
У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ
НАСЕЛЕННЯ**

**Науковий керівник:
Кізима Тетяна Олексіївна**

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Фінансове шахрайство і фінансова грамотність населення: аспекти взаємовпливу	3
1.1. Теоретична концептуалізація фінансового шахрайства та фінансової грамотності	7
1.2. Види, критерії, причини і потенційні наслідки фінансового шахрайства	13
Розділ 2. Прагматика ідентифікації шахрайства з фінансовими ресурсами держави.....	22
2.1. Моніторинг ухилення від оподаткування як різновиду шахрайських схем у митній сфері	22
2.2. Аналіз ризиків фінансового шахрайства під час здійснення імпорتنих операцій суб'єктів бізнесу.....	29
Розділ 3. Стратегічні вектори мінімізації фінансового шахрайства у контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення	37
Висновки	43
Список використаних джерел	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання шахрайства, а зокрема і фінансового, завжди викликають великий інтерес як у представників держави, як однієї сторони суспільних процесів, так і суб'єктів бізнесу, простих громадян як іншої сторони. Шахрайство існує на всіх етапах розвитку суспільства і особливо загострюється у період кризових явищ, коли загострюються всі складові розвитку суспільства. Фінансове шахрайство у період, наприклад війни, тобто у тій ситуації, у якій знаходиться наша держава, носить особливо негативний характер, зважаючи на те, що наприклад, такий його різновид як ухилення від оподаткування, веде до недоотримання державою частини податкових надходжень, які є основою для формування дохідної частини бюджетів, кошти якої у свою чергу спрямовуються на вирішення численних соціальних питань, посилення обороноздатності країни. Крім того, у період війни загострюється фінансова криза і нестача коштів особливо відчутна у зв'язку із збільшенням потреб на обороноздатність, на утримання рівня життя на відповідному рівні тощо, а фінансове шахрайство у різних його проявах, якраз і вимиває такі необхідні грошові ресурси з економіки країни, що вимагає рішучих дій держави у боротьбі з цим явищем.

Одним із напрямків цієї боротьби держави, окрім традиційних, таких наприклад як контрольна робота відповідних органів держави, таких як податкова і митна служби України, Рахункова палата за допомогою певних способів і прийомів, інструментів контролю, є підвищення фінансової грамотності населення, зважаючи на те, що фінансові злочини здійснює громадянин як по умислу, застосовуючи певні схеми, так і по незнанню, під впливом емоцій, спровокованих певними факторами імпульсивних рішень і саме ефективно впровадження елементів фінансової грамотності може сприяти зменшенню масштабів фінансового шахрайства.

Характерною особливістю розгляду питань фінансового шахрайства серед вчених є те, що цим займаються переважно представники юридичного

напрямку, зокрема: П. Коваленко, О. Кравченко, Л. Криушенко, О. Курман, Г. Матусовський, Т. Мудряк, Ю. Назар, Д. Роговенко, В. Сухонос, В. Черней, Г. Чернишов, С. Чернявський, С. Чорнуцький, І. Чуницька, та ін.

Серед вчених-економістів даного напрямку можна виділити О. Васильчишин, Г. Возняк, О. Кириленко, Т. Кізиму, Ю. Клапків, О. Колодізева, А. Крисоватого, І. Ломачинську, С. Мельник, Л. Шарінян, С. Юшка.

Але все рівно, зважаючи на обсяг проблеми, її невирішеність, необхідно продовжувати дослідження фінансового шахрайства, враховуючи всі ті виклики, які воно несе не тільки для економіки України, але і для суспільства у цілому і тому ці причини і викликали актуальність, мету, завдання і структуру роботи.

У роботі була зосереджена увага на дослідженні такого виду фінансового шахрайства як ухилення від оподаткування, зокрема при здійсненні суб'єктами бізнесу митних операцій.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є окреслення основних шляхів мінімізації ризиків фінансового шахрайства у контексті впровадження та подальшого розвитку фінансової грамотності серед населення України із врахуванням світового досвіду.

З цією метою у роботі необхідно було вирішити наступні завдання:

- обґрунтувати теоретико-концептуальні засади фінансового шахрайства та фінансової грамотності;
- ідентифікувати основні причини та охарактеризувати вплив потенційних наслідків фінансового шахрайства на економіку України, у контексті дослідження такого його виду як ухилення від оподаткування, зокрема у митній сфері;
- охарактеризувати основні види шахрайства з фінансовими ресурсами держави, зокрема ухилення від оподаткування у митній сфері;
- проаналізувати світовий досвід попередження і протидії фінансовому шахрайству;

– запропонувати напрями мінімізації ризиків фінансового шахрайства у контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Об’єктом дослідження є фінансове шахрайство як деструктивний економічний феномен, що негативно впливає на ефективність використання фінансових ресурсів держави, суб’єктів бізнесу та окремих громадян.

Предметом дослідження є теоретичні підходи і практичні рекомендації щодо напрямів мінімізації ризиків фінансового шахрайства в Україні за допомогою підвищення рівня фінансової грамотності .

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети роботи було використано метод наукового узагальнення; аналізу і синтезу; структуризації; графічний; структурно-функціонального порівняння; аналогій; економіко-статистичних розрахунків; системного аналізу та наукової абстракції.

Інформаційну базу дослідження складають матеріали Рахункової палати, звітні дані Державної митної служби України, Міністерства фінансів України, нормативно-правові акти, періодичні видання, інші публікації вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо боротьби з фінансовим шахрайством в Україні шляхом застосування окрім традиційних способів і методів фінансового контролю, елементів фінансової грамотності серед різних верств населення в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в роботі результати можуть бути використані як державними органами влади та управління при вдосконаленні фінансової політики держави у сфері попередження і мінімізації фінансового шахрайства за рахунок застосування традиційних методів фінансового контролю і широкого впровадження фінансової грамотності серед населення, так і приватними структурами та громадянами в процесі протидії цьому негативному явищу.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з трьох розділів, містить 7 таблиць, 5 рисунків, список використаних джерел включає 49 найменувань,

основний текст викладений на 47 сторінках.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження на тему «Ризики фінансового шахрайства і фінансова грамотність людей похилого віку: аспекти взаємовпливу» пройшли апробацію на XXI Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів (м. Тернопіль, 24 травня 2024 року), а на тему «Фінансова грамотність як домінанта особистісного розвитку сучасної молоді» – на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків» (м. Тернопіль, 27 травня 2025 року).

РОЗДІЛ 1

ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

1.1. Теоретична концептуалізація фінансового шахрайства та фінансової грамотності

На всіх етапах розвитку цивілізації у центрі уваги завжди були питання фінансів, особливо цьому посприяло розвиток глобалізаційних процесів у світі, коли капітали вільно переміщуються між країнами, що сприяє збільшенню обсягів фінансово – грошових операцій між суб'єктами бізнесу та простими громадянами.

Але цей процес має і зворотню сторону, зокрема ці процеси сприяють більш широкому поширенню злочинів у фінансовій сфері, і не тільки, зокрема і завдяки розвитку таких на перший погляд прогресивних явищ як безготівкові розрахунки, блокчейни та інші передові інформаційні технології. Цей процес отримав назву фінансового шахрайства і йому поступово у міру розвитку всіх вищеперерахованих причин, приділяється вже велика увага як зі сторони спеціалізованих органів, які покликані боротися з цим явищем, так і зі сторони простих громадян, які стають жертвами фінансового шахрайства. З'ясуємо насамперед з теоретичної точки зору, що ж таке фінансове шахрайство.

Можна починати наше дослідження з виявлення змісту терміну «шахрайство», без прив'язки до фінансової сфери. В літературі ще можна зустріти синоніми даного терміну, зокрема афера («ризикова справа, здійснювана з метою наживи; шахрайство» [3, с. 47]) і махінація («несумлінний, нечесний спосіб, витівка, хитрість для досягнення чого-небудь; шахрайство» [3, с. 653]).

Вже характеризуючи безпосередньо термін «шахрайство» як «1) хитрий і спритний обман; крутість; ошуканство; 2) заволодіння індивідуальним

майном громадян або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою» [3, с. 1615], доходимо до висновку щодо багатогранності цього поняття.

Зважаючи, що шахрайство є злочинним діянням, то доцільно звернутися до Кримінального кодексу України (стаття 190), де воно розглядається як «заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою» [23]. Бачимо, що вказано об'єкт злочину, а саме майно або права на нього і шляхи здійснення злочину, а саме обман або зловживання довірою.

Але на наш погляд, таким визначальним моментом у процесі шахрайства є те «що його обов'язковою ознакою є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього» [30], навряд чи при розгляді злочинів у інших сферах можна знайти таку характеристику процесу.

Є ще інші визначення шахрайства, які вже зробили вчені, зокрема як «злочину, який полягає в порушенні визначеного чинним законодавством України порядку фінансування, кредитування й оподаткування господарської діяльності» [44, с. 128]. Але це визначення є неповним і стосується стану економіки у недалекому минулому (хоча тут вказані сфери фінансів, кредитів і господарську діяльність), коли не набули ще розповсюдження такі способи шахрайства у фінансовій сфері як маніпуляції з платіжними картками, злочини у сфері інтернет – торгівлі, включаючи крипторинок тощо.

Але на відміну від попередніх визначень, де фігурувала як основна ознака, ознака вчинення злочину з метою заволодіння майном, є визначення, які зроблені вченими з метою вказанням того факту, що термін шахрайство, треба розуміти ширше, тому що «ознаки цього злочину притаманні також і низці інших кримінальних дій, які, хоч і не спрямовані на заволодіння чужим майном, однак належать до шахрайських прийомів» [42, с. 11].

Зазвичай у визначеннях вказується мотив здійснення шахрайства, а саме отримання грошових коштів, різних видів власності, надання послуг з метою або особистої наживи громадянином або це може здійснюватись в інтересах

фірми. До цього можуть бути причетні як юридичні, так і фізичні особи і способами цього може бути як обман, так і приховування злочину, зловживання довірою з боку офіційних представників влади тощо, причому це відбувається у практично у всіх сферах суспільного життя.

Дослідження показали, що самі розгорнуті і повні визначення фінансового шахрайства відображені у працях вчених юридичного напрямку, у них шахрайство розглядається під кутом зору юридичних визначень цього процесу, зокрема як «систему взаємопов'язаних суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на розкрадання чужого майна чи набуття права на майно шляхом обману або зловживання довірою у сфері відносин, урегульованих нормами фінансового права з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів грошових фондів (фінансових ресурсів) держави, суб'єктів господарювання та фізичних осіб» [41, с. 97].

Під фінансовим шахрайством розуміється у літературі і «кримінологічне явище, що являє собою злочинну діяльність та виражається у системі кримінально-караних та легальних дій, які вчиняються шляхом обману або зловживання довірою (та/або зловживання службовим становищем) у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів з метою здобуття матеріальної вигоди» [39, с. 233]. У розвиток своєї думки, цей автор у подальших своїх дослідженнях констатує, що «фінансове шахрайство – комплекс кримінологічно однорідних корисливих посягань на фінансові ресурси громадян, суб'єктів господарювання та держави, що вчиняються шляхом обману та зловживання довірою» [40, с. 49].

Ми вже раніше у роботі звертались до інтерпретації фінансового шахрайства у Кримінальному кодексі України із метою більш глибокої деталізації поняття фінансове шахрайство, доцільно відзначити, що у ньому (стаття 222) є термін «шахрайство з фінансовими ресурсами», під яким розуміється «надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади АР Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам

або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків» [23].

Аналізуючи дане визначення приходимо до висновку щодо того, що воно розглядає шахрайство, яке стосується впливу на інтереси держави і суб'єктів бізнесу, не враховуючи того факту, що суб'єктами цього злочину можуть і найчастіше стають саме фізичні особи. Є точки зору, що існуюче українське законодавство «цікавлять лише правопорушення по відношенню до держави та органів влади» [9, с. 44], що є невірним по своїй суті у сучасних умовах, коли масово відбуваються злочини щодо громадян у сфері фінансових відносин.

У контексті того, що суб'єктами злочину можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, можна навести визначення у якому під фінансовим шахрайством розглядаються «умисні дії особи (юридичної, фізичної) чи кола осіб, які призводять до порушення норм чинного законодавства України, з метою отримання доходу, благ тощо» [44, с. 128].

Виходячи з вищенаведених визначень, їх суперечливості в окремих аспектах, можна вважати найбільш повним наступне визначення фінансового шахрайства «як сукупності економічних відносин, які реалізуються юридичними або фізичними особами (як правило, без насильницьких дій) в процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів (доходів) шляхом обману або зловживання довірою чи службовим становищем з метою отримання економічної та/або іншої вигоди (особистої, корпоративної чи на користь третіх осіб). Фінансове шахрайство як явище відображає грошові потоки між суб'єктами фінансових відносин (шахраєм та жертвою), в результаті яких відбувається отримання економічних вигід шахраєм та збитків – жертвою шахрайських дій» [17,с.116].

Проблемам, які існують внаслідок існування фінансового шахрайства, можна було би зарадити при наявності ефективної нормативно-правової бази у сфері щодо боротьби з фінансовим шахрайством, але ми вже у роботі звертались до окремих положень діючого Кримінального кодексу України і констатували той факт, що існують окремі статті Кримінального кодексу

України виокремлюють: «фіктивне підприємництво (стаття 205 ККУ); зайняття гральним бізнесом (стаття 203 ККУ); доведення до банкрутства суб'єкта діяльності (стаття 219 ККУ); доведення банку до неплатоспроможності (стаття 218 ККУ); незаконне використання інсайдерської інформації (стаття 232 ККУ); збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (стаття 199 ККУ); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима (стаття 200 ККУ); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи (стаття 220 ККУ)» [23], які у принципі відображають більшість проблемних сторін щодо фінансового шахрайства. Необхідно розуміти, що у законодавстві повинні бути чітко виписані всі випадки фінансового шахрайства і був такий розмір відповідальності, який би не спонукав порушника до вчинення неправомірних дій.

Таким чином, розглядаючи сутність фінансового шахрайства, можна зробити висновки, що воно базується на економічному, психологічному та правовому підґрунтях, причому економічний чинник є, на наш погляд, основним. Це може пояснюватись з однієї сторони як бажання людини заробити більше коштів швидше і у більшій кількості, не прикладаючи значних зусиль, так і з іншої сторони, покращити свій добробут у період економічної нестабільності, коли збільшуються потреби у коштах.

Крім того, можливості у технічному плані, зокрема поява нових фінансових інструментів, таких як крипторинки, процеси глобалізації і збільшення фінансових операцій між країнами без фізичних бар'єрів для переміщення грошових коштів, сприяє збільшенню масштабів фінансового шахрайства.

Такий чинник як психологія, теж відіграє значну роль в існуванні фінансового шахрайства і основну роль при цьому відіграє природа людської жадібності, яка веде до бажання швидкого збагачення за рахунок порушення законодавства та участі у сумнівних фінансових угодах тощо. Крім того, і

низький рівень фінансової грамотності має вплив на те, що люди, не маючи елементарних фінансових знань, піддаються на пропозиції щодо легкого заробітку.

Говорячи про фінансову грамотність, відмітимо, що «фінансова грамотність – комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту» [27, с.6]. Таке визначення міститься у Національній стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, вже те, що даною проблематикою займається Національний банк України, свідчить про те, що держава розуміє всю її важливість і необхідність.

В інших публікаціях вказується на те, що «фінансова грамотність населення – це сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами, а також здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [20, с.8]. Складовими фінансової грамотності виступають світоглядні позиції, знання та навички. [20, с.12].

Фінансову грамотність також «можна визначити як сукупність знань щодо законів, правил економічної та фінансової діяльності; розуміння ключових фінансових понять, а також здатність приймати на цій основі обґрунтовані рішення, здійснювати ефективні дії для реалізації життєвих цілей та планів в теперішньому та майбутньому, що в свою чергу, забезпечить зростання добробуту населення; його фінансово-економічної безпеки; розумне споживання, споживчу здатність; незалежність; конкурентоздатність; інвестиційну активність; відповідальність, самооцінку, цілеспрямованість; економічне та соціальне включення». [26, с.118]. Звідси робиться висновок щодо того, що таке «мікроекономічне підґрунтя, в свою чергу, здатне забезпечити макроекономічну стабільність фінансової системи держави» [26, с.118], що на наш погляд є особливо важливим у сьогоденних умовах війни, коли ця стабільність порушена внаслідок дії зовнішніх факторів, зокрема агресії росії. Крім того, автор у подальшому виділяє ряд функцій, основними з яких є:

«оптимізація та раціоналізація використання ресурсів; формування компетентного споживача; стимулювання посилення безпеки, зростання продуктивності праці, зайнятості, доходів» ... [26, с.118]. Важливим є і висновок автора, що окрім економічного значення, фінансова грамотність має ще й соціальне та суспільне значення.

Внаслідок функціонування ефективної системи фінансової грамотності в Україні, повинна бути сформована фінансово грамотна особистість і цей процес «визначається як процес, в результаті якого отримані фінансові знання обумовлюють зміни в фінансовій поведінці населення, які дозволяють приймати більш ефективні та зважені фінансові рішення». [18, с.18]

Таким чином, фінансова грамотність може розглядатись як один з напрямків мінімізації фінансового шахрайства в Україні, виступаючи як превентивний захід здійснення фінансового правопорушення, тобто ще до здійснення фінансового злочину шляхом формування у громадянина багажу знань про умови, основні правила здійснення бізнесу, який полягає в отриманні прибутку, законодавчі акти, які регулюють той чи інший вид підприємницької діяльності тощо.

1.2. Види, критерії, причини і потенційні наслідки фінансового шахрайства

Без вияснення причин існування того чи іншого явища, неможливо окреслити шляхи викорінення або хоча б мінімізації його шкідливого впливу на суспільство, зокрема це стосується і фінансового шахрайства. Яке розглядається нами як негативне явище для економіки України, особливо в умовах війни, коли у країні існує гостра потреба у фінансових ресурсах.

Вважається, що основою для такого розуміння є «трикутник шахрайства», що являє собою гіпотезу Д. Крессі щодо «трьох основних

передумов (причин), за яких можуть виникати прояви шахрайства» [47], а зокрема мотивацію, можливість і раціональне виправдання (рис. 1.1).

Основою такого розуміння є те, що шахрайство здійснюється індивідом при умові наявності у нього фінансових труднощів і як вихід з них, він розглядає можливість правопорушення із одночасним поясненням цих своїх дій існуванням певних мотивів.

На наш погляд, це трохи спрощене розуміння фінансового шахрайства, якщо його пояснювати тільки існуванням фінансових труднощів і таке його розуміння може призвести навіть до виправдання дій суб'єкта правопорушення.

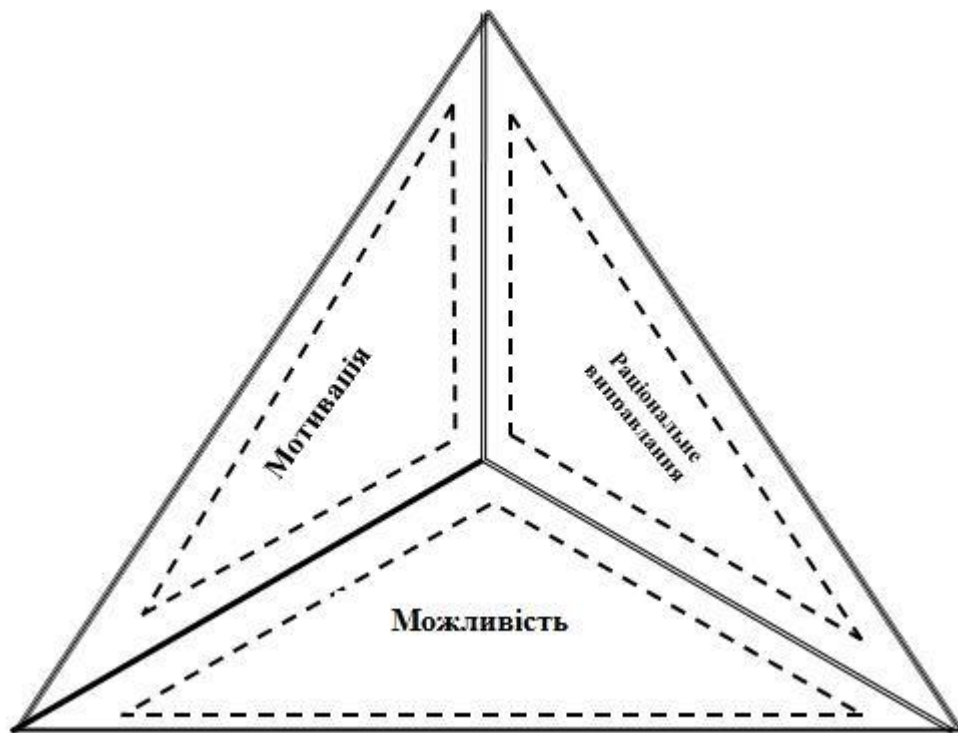

Рис. 1.1. Модель «трикутника» шахрайства [47]

Більш правильною є точка зору, згідно якої можливість виникнення фінансового шахрайства пов'язана з «наявністю сприятливих умов для вчинення шахрайських дій, можливістю доступу особи до фінансових ресурсів та слабким контролем (або його повною відсутністю) щодо дій потенційного шахрая. Мотивація шахрайських дій може бути обумовлена як наявністю певних фінансових проблем у такої особи (складна фінансова ситуація та

необхідність її покращення, схильність до ризикових та азартних вчинків), так і зовнішнім тиском з боку інших осіб, відсутністю жорсткого фінансового контролю за діяльністю потенційного шахрая та, що найголовніше – ймовірністю отримання надвисоких доходів фінансовими шахраями. Виправдання потенційного шахрайства передбачає обґрунтування особою свого протиправного діяння («цього ніхто не помітить», «це нікому не зашкодить», «це менше зло», «інші теж це роблять» тощо)» [14, с. 49-50].

Але виправдання як складова цієї теорії виникнення фінансового шахрайства є «найбільш складною з точки зору попередження, оскільки вона вимагає не тільки верховенства права та безумовного застосування закону до всіх членів суспільства, але й несе суттєве етичне навантаження» [45, с. 284-285].

Саме виправдання може сприяти тому, що навіть при ефективній нормативно-правовій базі, явище фінансового шахрайства буде існувати, тому що суб'єкт правопорушення завжди знайде логічне виправдання своїх протиправних дій.

У реальному суспільстві всі вищеперераховані умови здійснення фінансового шахрайства можуть існувати як в автономному режимі, так і у взаємозв'язку між собою, при цьому зрозуміло, що в останньому варіанті отримуємо вже синергійний ефект який буде сприяти більшим масштабам фінансового шахрайства. Якщо ж слугуватись у своїх дослідженнях аналізом питомої ваги кожного з чинників здійснення фінансового шахрайства, то на першому місці стоїть можливість їх скоєння (70%), мотивація (20%) і виправдання таких дій (10%) [7, с. 14].

Але при вказівці основних причин здійснення фінансового шахрайства, необхідно пам'ятати, що повинні існувати і ряд зовнішніх (наприклад, вплив міжнародної злочинності) та внутрішніх факторів (наприклад, потреба у коштах внаслідок попадання у скрутні умови і низького рівня життя населення, недосконале вітчизняне законодавство у цій сфері, слабкий розвиток

інституціоналізму, корумпованість діючої влади, низька ймовірність настання відповідальності за скоєння злочину), які сприяють цьому процесу.

Розгляд літератури щодо мотивів вчинення фінансового шахрайства дозволяє константувати, що існує велике розмаїття думок з цього питання.

Існує думка, що основними причинами є: «причини культурно-ідеологічного характеру (відсутність поваги до власника і чужої власності) та причини організаційного характеру (відсутність належної організації боротьби з фінансовим шахрайством)» [32, с. 58-59].

Деякі автори виділяють виділяють вже до розглянутих нами причин ще фінансові у сфері «шахрайства, пов'язаного із викраденням коштів з рахунків клієнтів, дрібними маніпуляціями на ринку цінних паперів та у секторі небанківських установ» [45, с. 287]. Як видно ці види шахрайства з'явилися внаслідок появи нових технологій, видів та сфер діяльності.

Якщо ж зробити спробу узагальнити найбільш поширені причини здійснення неправомірних дій у сфері фінансів в Україні, яка по своїй суті є надзвичайно складною і динамічною, то отримаємо наступні результати (табл. 1.1).

Вважаємо, що виділення таких груп причин як соціально-економічного характеру; морально-психологічного характеру; нормативно-правового характеру; інфраструктурно-організаційного характеру, в основному розкривають причини існування даного негативного явища, хоча на кожному етапі соціально-економічного розвитку суспільства їх кількість може як збільшуватись, так і зменшуватись під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, наприклад такий фактор як війна є не таким частим в історії країн, а він висуває наприклад поглиблення дії такої групи причин як і інфраструктурно-організаційного характеру, тому що масово знищуються заводи, фабрики та інші виробничі об'єкти тощо. Та і інші причини фінансового шахрайства загострюються у період війни, що вимагає від держави оперативного реагування на загострення проблеми шахрайства саме у час воєнних дій на території країни.

Таблиця 1.1

Класифікація основних причин фінансового шахрайства

Групи причин фінансового шахрайства	Основні причини фінансового шахрайства
Причини соціально-економічного характеру	- велике розмаїття нових фінансових інструментів (видів грошей, цінних паперів, фінансових послуг); - стрімке зростання обсягів фінансових трансакцій; - втрата довіри до традиційних видів інвестування, а відтак можливості вберегти та заробити гроші; - зникнення кордонів для вільного переміщення грошей, товарів та послуг в процесі глобалізації, що провокує зростання транснаціональної фінансової злочинності; - надвисокі доходи фінансових шахраїв у порівнянні зі значно меншими розмірами ймовірного фінансового покарання; - наявність особистих фінансових проблем та низький рівень життя значної частини населення; - майнове розшарування та значна диференціація доходів різних груп населення; - великий тіньовий сектор економіки; - стрімке здешевлення комп'ютерної техніки та інших електронних засобів, що уможлиблює доступ до реалізації шахрайських схем людей практично без спеціальної освіти чи навиків
Причини морально-психологічного характеру	- жадібність, жага швидкої наживи; - відсутність поваги до власника і чужої власності; - недовіра до держави загалом та фінансових інституцій зокрема, що провокує більшу прихильність людей один до одного, чим і користуються шахраї, маніпулюючи довірою оточуючих; - психологічна схильність окремих осіб до ризикових дій та різного роду афер; - <u>віктимність (віктимогенність)</u> поведінки окремих громадян
Причини нормативно-правового характеру	- недосконалість та суперечливість вітчизняного законодавства у сфері протидії фінансовому шахрайству, а також процедури притягнення до відповідальності за його вчинення; - відсутність чіткого переліку операцій, безпосередньо пов'язаних із привласненням коштів громадян чи організацій; - низька ймовірність покарання за вчинення шахрайських дій
Причини інфраструктурно-організаційного характеру	- зростання вразливості суб'єктів фінансових відносин до шахрайських дій через стрімке поширення <u>інтернет-технологій</u> та використання соціальних мереж; - зростання обсягів <u>позаособистісно-безконтактних економічних угод</u> (<u>інтернет-торгівля</u>, <u>інтернет-аукціони</u> тощо); - високі рівні асиметричності інформації у фінансовій сфері; - зниження конфіденційності інформації та полегшення доступу шахраїв до персональних даних;

Вважаємо, що дане узагальнення найбільш чітко характеризує той великий комплекс причин, внаслідок яких відбувається фінансове шахрайство у країні, можна виділити чотири їх великі групи: соціально-економічного характеру; морально-психологічного характеру; нормативно-правового характеру; інфраструктурно-організаційного характеру (табл.1.1).

Ця класифікація може бути і у більш деталізованому вигляді, наприклад, чинники можуть бути наступними: економічними; соціальними; політичними; ідеологічним або духовними; організаційними; технічними і правовими [35, с. 168].

Відмітимо, що в умовах війни відбувається реальне загострення впливу всіх вищеперерахованих причин фінансового шахрайства, що пояснюється посиленням саме проблем в економіці країни, зокрема масового безробіття, страти робочої сили внаслідок загибелі і виїзду населення за кордон, руйнуванням підприємств і цілих галузей, збільшення обсягів тіньового сектору; похідними від цих проблем є загострення соціальних проблем у суспільстві, таких як зниження рівня життя населення, більша диференціація в оплаті праці і відповідно майновому стані; політичні чинники також загострюються, зокрема відбувається розчарування в одних політичних силах і їм на зміну приходять партії, які не відповідають національним інтересам і що у свою чергу призводить вже до загострення зменшення або взагалі зникнення національної ідеї, що зробить можливою переорієнтацію на інші цінності у тому числі і на позитивне сприйняття фінансового шахрайства у певних колах суспільства.

Традиційними причинами існування фінансового шахрайства є низький організаційний і технічний рівень державних структур, які відповідають за боротьбу з цим негативним явищем, сюда ж віднесемо непрофесійність, відсутність відповідної професійної освіти і корупцію у цих органах, відставання у забезпеченні технікою і відповідних новітніх комп'ютерних технологій, неврахування вимог сучасного суспільства, наприклад соціальних мереж, інтернет - технологій тощо.

Якщо ж зробити спробу класифікації різновидів фінансового шахрайства, то це можна відобразити наступним чином (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Класифікація різновидів фінансового шахрайства за характерними ознаками

Ознака класифікації	Види фінансового шахрайства
залежно від об'єкта шахрайських дій	- фінансове шахрайство з ресурсами юридичних осіб (внутрішнє або «корпоративне» і зовнішнє); - фінансове шахрайство з ресурсами фізичних осіб; - фінансове шахрайство з ресурсами держави (по відношенню до доходів і видатків зведеного бюджету, державних цільових фондів та державних підприємств);
за сферою реалізації	- у бюджетній сфері; - у банківській сфері; - у сфері кредитних відносин; - у сфері обігу цінних паперів; - у сфері страхування; - на ринку нерухомості; - на ринку праці; - в інтернет-просторі;
за способом вчинення	- здійснене шляхом обману, надання неправдивої інформації; - здійснене шляхом зловживання довірою, необізнаністю; - здійснене шляхом зловживання службовим становищем, суттєвим впливом, примусом внаслідок матеріальної чи психологічної залежності, потреби; - здійснене шляхом невербального впливу (фешенебельний декор офісів, складів, імітація заможності, обсягів бізнесу тощо);
за способом (інструментами) реалізації	- фінансова піраміда; - ухилення від сплати податків; - нецільове використання бюджетних коштів; - привласнення активів; - корупція; - хабарництво та отримання неправомірної вигоди (комерційний підкуп); - цінові маніпуляції; - фальсифікація фінансової звітності та іншої документації; - фіктивне підприємництво; - фіктивне банкрутство; - фітінг; вішинг; смішинг; фармінг; «нігерійські листи»; клікджекінг; хайп; - шахрайські інтернет-аукціони та електронна торгівля; - шахрайства через платіжні системи; - фіктивні та підставні юридичні і фізичні особи; - підробка підписів і печаток; - «сміттєві» активи; - телефонне шахрайство.

Ознаками класифікації були залежність від об'єкта шахрайських дій; сфера реалізації; спосіб вчинення; за інструментами реалізації (табл.1.2). Зрозуміло, що для різних періодів розвитку суспільства, часових рамок, застосування того чи іншого способу здійснення фінансового шахрайства буде відрізнятися, так наприклад на сьогоднішній день широко розповсюджені злочини у сфері інтернет-торгівлі і які здійснюються під впливом соціальних мереж, що у недалекому минулому неможливо було уявити, внаслідок повної або обмеженої кількості і масштабів інтрнет-ресурсів.

Якщо ж оцінювати наслідки фінансового шахрайства, то це можна робити як з якісної сторони, котра «сприяє логічному обґрунтуванню обставин, до яких призвели шахрайські дії, та проявляється у зміні іміджу, репутації, інвестиційної привабливості організації» [34, с. 429] і відповідно «від економічних злочинів та шахрайства найбільше постраждали їхня репутація/бренд (50%), відносини з бізнес-партнерами (42%) та взаємодія з регуляторами (38%)» [7, с. 7], так із кількісної сторони, тобто «розрахунок матеріальної шкоди, економічних збитків та упущеної економічної вигоди через вчинені шахрайські дії» [34, с. 429], зокрема «31% респондентів відмітили, що збитки, яких зазнала їхня організація від найбільш суттєвих випадків шахрайства, становлять понад 100 тис. дол. США; при цьому 12% із них зазначили збитки у розмірі від 1 до 50 млн. дол. США» [7, с. 7], як видно сума достатньо значні і мають прямий вплив на ефективність роботи бізнесу.

Ще одним несподіваним проявом фінансового шахрайства є деморалізація трудових колективів: «58% українських організацій відмітили погіршення професійної етики та поведінки працівників внаслідок найбільш суттєвих випадків шахрайства» [7, с. 7]. Наслідки цього можуть проявлятися у погіршенні трудової дисципліни, відсутності мотивації до отримання кращих результатів роботи і у кінцевому випадку навіть без фінансового шахрайства, фірма може понести матеріальні втрати.

Таким чином, приходимо до висновку що «на практиці лише комплексне здійснення вищезначених видів оцінок наслідків фінансового шахрайства

сприятиме ідентифікації найбільш суттєвих причин і факторів, що впливають на ризик його виникнення» [14, с. 53] і відповідно врахування всіх вищеперерахованих причин фінансового шахрайства, поточних умов його здійснення, наприклад триваюча війна в Україні, може призвести якщо не до повного викорінення фінансового шахрайства, то хоча б до мінімізації його обсягів і інших негативних впливів на суспільство.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДЕРЖАВИ

2.1. Моніторинг ухилення від оподаткування як різновиду шахрайських схем у митній сфері

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду питання масштабів поширення фінансового шахрайства в Україні, а зокрема ухилення від оподаткування як різновиду шахрайства з фінансовими ресурсами (табл.2.1), відмітимо, що це шахрайство буде пов'язане як з суб'єктами, які є державними службовцями, так і суб'єктами бізнесу, які є громадянами, що здійснюють підприємницьку діяльність.

Як бачимо з інформації, яка наведена у табл. 2.1., ухилення від оподаткування, може бути присутнє як у не фінансових корпораціях, поряд з такими способами фінансового шахрайства як спотворення фінансової звітності; корупція; маніпуляції з цінами тощо, так і у фінансових корпораціях і у секторі домашніх господарств.

Незважаючи на однакові способи здійснення шахрайських дій, безумовно різниця буде полягати у масштабах цього явища. У даному параграфі ми розглянемо обсяги фінансового шахрайства у митній сфері, яка є життєво важливою для держави, як джерело формування дохідної частини бюджету за рахунок митних платежів.

Особливого значення питання боротьби з шахрайством у митній сфері набуває у період війни, коли існує гостра потреба держави у фінансових ресурсах, а ухилення від оподаткування далеко не сприяє виконанню завдання щодо їх збільшення за рахунок митних платежів.

Таблиця 2.1

Типологізація способів та інструментів фінансового шахрайства

Інституційні сектори економіки	Шахрайство з ресурсами держави	Шахрайство з ресурсами фізичних осіб
Нефінансові корпорації	ухилення від сплати податків; фальсифікація фінансової звітності; нецільове використання бюджетних коштів; хабарництво і корупція; шахрайство у сфері державних закупівель; фіктивне підприємництво; фіктивне банкрутство; цінові маніпуляції	хабарництво і корупція; незаконне привласнення активів; шахрайство на ринку нерухомості; шахрайство на ринку праці; цінові маніпуляції; невербальний вплив
Фінансові корпорації	ухилення від сплати податків; фальсифікація фінансової звітності; хабарництво і корупція; шахрайство у сфері державних закупівель; фіктивне підприємництво; фіктивне банкрутство; цінові маніпуляції	незаконне привласнення активів; шахрайство у банківській сфері; шахрайство у сфері кредитних відносин; шахрайство у сфері обігу цінних паперів; шахрайство у сфері страхування; цінові маніпуляції; невербальний вплив
Сектор загального державного управління	нецільове використання бюджетних коштів; хабарництво і корупція; фальсифікація фінансової звітності; незаконне привласнення активів; шахрайство у сфері державних закупівель	хабарництво і корупція
Сектор домашніх господарств	ухилення від сплати податків; хабарництво і корупція	фінансові піраміди; шахрайство на ринку нерухомості; шахрайство на ринку праці; інтернет-шахрайство ; шахрайство з платіжними картками; телефонне шахрайство
Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	-	незаконне привласнення активів; невербальний вплив; фінансові піраміди

Якщо ж розглядати як цей вид шахрайства розглядається у науковій літературі, то існують дві основні «групи злочинів у сфері державних фінансів: 1) посягання, безпосередньо спрямовані на державні фінанси (статті 190, 191, 199, 204, 210, 211, 212, 212–1, 216, 222, 233 ККУ); 2) пов’язані з ними злочини, що є складовими способу їх підготовки, учинення або приховування (статті 200, 205, 209, 209–1, 219, 222–1, 223–1, 223–2, 224, 358, 361, 361–2, 364–367 ККУ) [38, с. 5].

Крім того, шахрайство з фінансовими ресурсами держави, а податки саме і є ними, розглядаються як «навмисно допущені порушення законодавства (порушення, допущені з метою отримання власної вигоди чи вигоди третіх осіб), що призвели до шкоди внаслідок втрати державних ресурсів чи їх недоотримання» [44, с. 129].

Ще існує і такий достатньо суперечливий по максималізму погляд, що «всі типи порушень фінансово-бюджетної дисципліни позначені ймовірністю шахрайства» [44, с. 129].

Вважаємо, що узагальнюючи теоретичні і практичні аспекти цієї проблеми, можна константувати, що процес шахрайства з фінансовими ресурсами, а у нашому випадку це ухилення від оподаткування, супроводжується втратами їх для держави, шляхом порушення законодавства у сфері оподаткування з метою збагачення всіх зацікавлених і задіяних у процесі осіб.

Відповідно з метою мінімізації цих втрат доцільно проаналізувати ефективність протидії ухиленню від сплати податків зі сторони контролюючих органів держави.

Основним суб’єктом зі сторони держави буде виступати Державна митна служба України, а інструментом-податкові перевірки у рамках контрольно-перевірочної роботи. Відразу відзначимо, що на сьогодні цей процес є ускладненим у зв’язку з впливом війни на його ефективність. Це і менша кількість митниць, внаслідок їх захоплення росією на відповідних територіях, в тому числі і втрата відповідних технічних засобів і персоналу;

переорієнтація товарних потоків на інші ділянки кордону і збільшення навантаження на цих митницях на працівників.

На рис.2.1 наведені загальні дані (в абсолютному вимірі) щодо ефективності контрольно-перевірочної роботи у митній сфері у 2022-2024 (перше півріччя) рр. по таких показниках як виявлено порушень, розглянуто справ митницями щодо порушення митних правил і кількість справ переданих до суду.

По першому показнику у 2023 році відбулось збільшення у порівнянні з 2022 роком на 837 одиниць, якщо говорити про щомісячну тенденцію, то вона теж позитивний напрямок у сторону збільшення: за шість місяців 2024 року кількість справ склала 5078 [28], а за п'ять місяців 2024 року – 4265 [28], тобто відбулось збільшення на 813 справи, а за весь 2024 рік – 9409, що менше ніж у 2022 і 2023 роках.

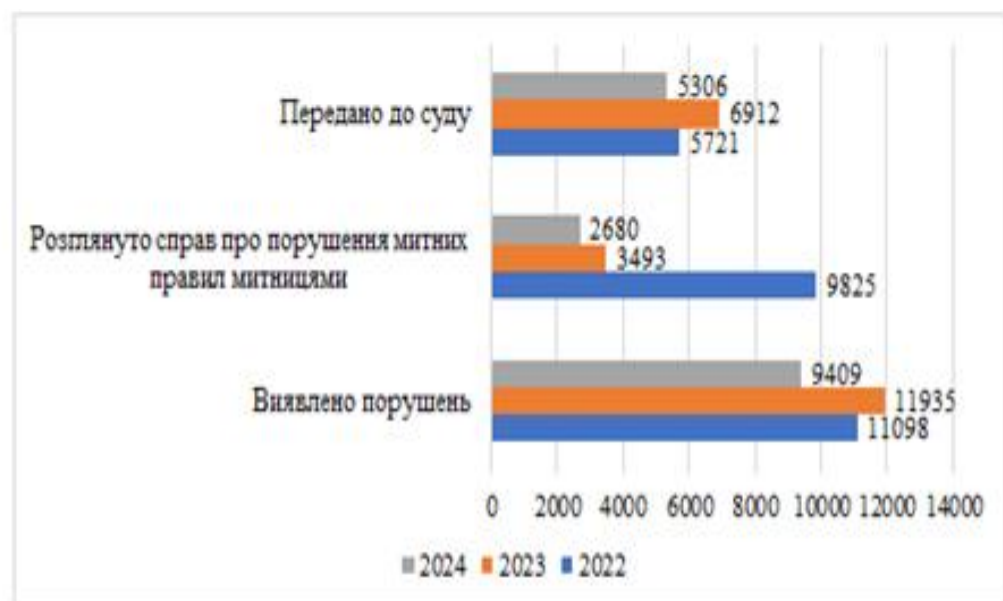

Рис. 2.1. Аналіз діяльності Держмитслужби щодо виявлення порушень митних правил у 2022-2024 рр., справ [28]

Що стосується другого показника, то відбулось різке зниження з 9825 справ у 2022 році до 3493 справи у 2023 році, тобто на 6332 справи у 2023 році менше було розглянуто справ, ніж у 2022 році. Але вже помісячна тенденція у 2024 році (за шість місяців) є позитивною: на 225 справ більше ніж за п'ять

місяців 2024 року [28]. Але вже з тенденції шести місяців 2024 року, можна було прогнозувати, що показника 2022 року досягнуто не буде, він залишиться приблизно на рівні 2023 року і цифри за 2024 рік саме про це і свідчать: 2680 справи.

Що ж стосується тенденцій щодо справ переданих до суду, то у 2023 році їх було передано на 1191 більше, ніж у 2022 році, відповідно 6912 справ проти 5721. у 2024 році так само ближче до кінця року кількість справ переданих до суду збільшується: 2108 справа за п'ять місяців і 2543 справ за шість місяців [28] і за весь 2024 рік їх кількість склала 5306, що менше показника 2022 і 2023 років.

На рис.2.2 було відображена кількісна оцінка (кількість справ) результативності контрольно-економічної роботи щодо ухилення від оподаткування, то вже на рис. 2.2 відображена якісна (вартісна) сторона цього процесу.

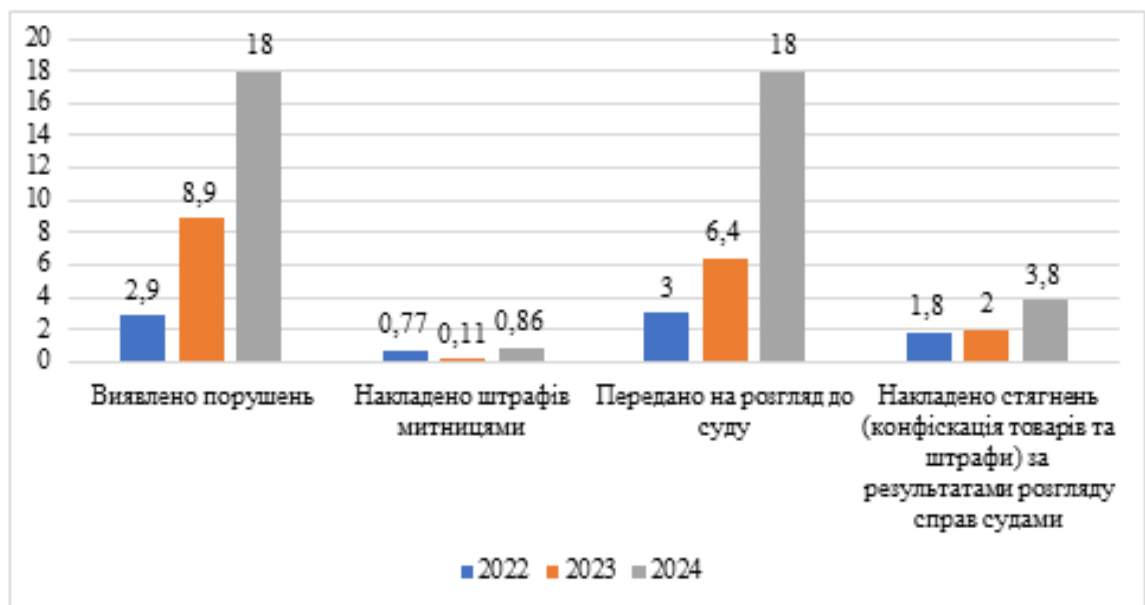

Рис. 2.2. Аналіз діяльності Держмитслужби щодо виявлення порушень митних правил у 2022 - 2024 рр., млрд. грн. [28]

Аналізуючи дані рис. 2.2. можемо зробити висновок про зростання вартісних показників щодо виявлених порушень у 2023 році у порівнянні з 2022 роком, відповідно 8,9 млрд грн. і 2,9 млрд грн., тенденція помісячного

зростання присутня і у 2024 році: з 10,8 млрд грн. за п'ять місяців 2024 року до 13,4 млрд грн. [28], за шість місяців 2024 року [28] і за весь 2024 рік вона склала суму у 18,0 млрд грн., що значно перевищує 2022 і 2023 рік.

Тенденція зростання сум присутня і по переданих справ до суду: з 3,0 млрд грн. у 2022 році до 6,4 млрд грн. у 2023 році – на 3,4 млрд грн., з 6,0 млрд грн. за п'ять місяців 2024 року до 11,0 млрд грн. [28] , за шість місяців 2024 року – на 5,0 млрд грн. [28] і 18,0 млрд грн. за весь 2024 рік, що значно перевищує показники 2022 і 2023 років.

Невелике зростання спостерігається по показнику, який на наш погляд є надзвичайно важливим, а саме по сумі конфіскованих товарів та штрафів: з 1,8 млрд грн. у 2022 році до 2,0 млрд грн. у 2023 році і з 0,65 млрд грн. за п'ять місяців 2024 року до 1,0 млрд грн. за шість місяців 2024 року [28] і до 3,8 млрд грн. за весь 2024 рік, що перевищує показники 2022 .

Зниження вартісного показника відбулось тільки по накладених штрафів митницями: 0,77 млрд грн. у 2022 році і 0,11 млрд грн. у 2023 році, але як ми бачили у табл.2.2 це ж саме зниження по цьому показнику відбулось і у кількісному вимірі. Але вже за шість місяців 2024 року сума накладених штрафів більша за суму за п'ять місяців, відповідно 0,39 млрд грн. і 0,32 млрд грн. [28], а за весь 2024 рік ця сума склала 0,86 млрд грн., що перевищило показники 2022 і 2023 років.

Цікавим є аналіз щодо об'єктів фінансового шахрайства у митній сфері, зокрема його дозволяють зробити дані рис.2.3. Так видно, що із загальної суми вилучених предметів правопорушення митних правил у 2022 році у 697,5 млн грн. 457,5 млн грн. припадало на промислові товари, а у 2023 році суми склали відповідно 938,0 млн грн.. і 716,0 млн грн., у 2024 році – 567,0 і 406,0 млн грн.. Далі по питомій вазі розташовувались валюта - відповідно 147,3 млн грн. і 73,0 млн грн.. і 7,0 млн грн.; продовольчі товари – 49,0 млн грн., 88,0 млн грн. і 70,0 млн грн.; транспортні засоби – 43,0 млн грн., 61,0 млн.грн.і 84,0 млн грн.

Що стосується 2024 року, то тенденція таж сама, окрім правопорушень стосовно валюти - вартісна оцінка цього правопорушення є на останньому місці

серед всіх інших правопорушень, чого не спостерігалось ні у 2022 році, ні у 2023 році: тільки 7,0 млн грн. конфіскованої валюти за весь 2024 рік.

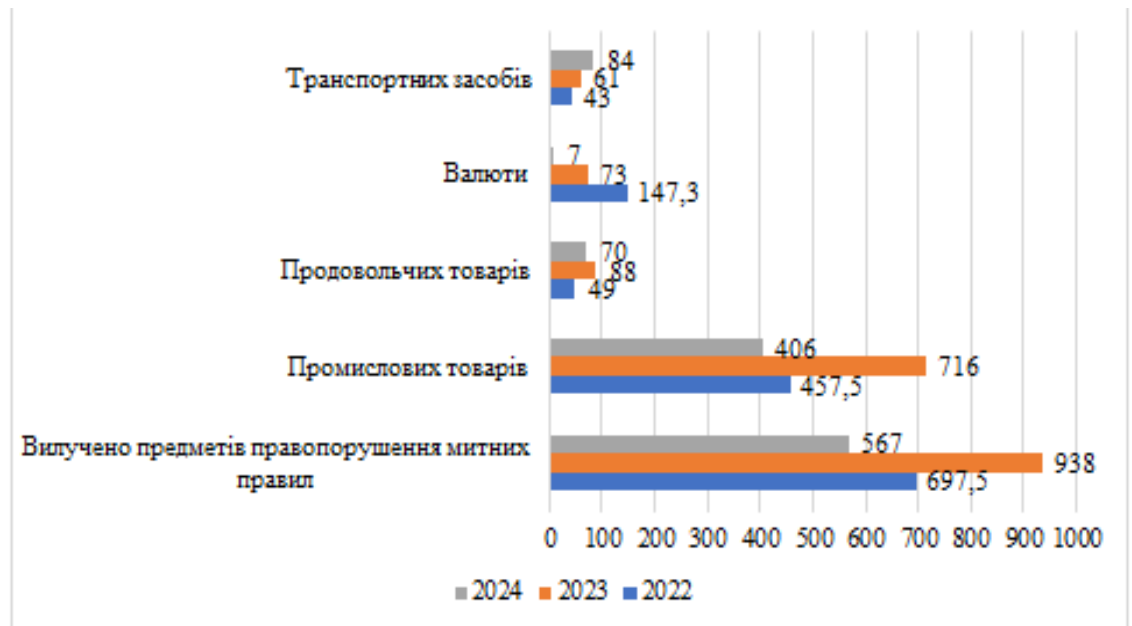

Рис. 2.3 Аналіз вилучених предметів порушення митних правил Держмитслужбою у 2022- 2024 рр., млн грн [28]

Таким чином, результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок про те, що держава, а зокрема Державна митна служба, реагує на випадки фінансового шахрайства у митній сфері, зокрема щодо ухилення від оподаткування і на наш погляд окрім вже безпосередньо реагування на факти здійснення правопорушення, необхідно приділити увагу методам попередження (профілактики) здійснення фінансового шахрайства.

У цьому контексті ефективним інструментом має стати впровадження елементів фінансової грамотності, а зокрема: з позиції держави, це має полягати у розумінні мотивів і дій суб'єктів бізнесу, простих громадян, які наприклад можуть здійснювати протиправні дії внаслідок або нерозуміння існуючого оподаткування їх бізнесу, або того, що воно на їх погляд є занадто великим і тому держава повинна здійснювати профілактичну роботу, різноманітні опитування щодо потреб бізнесу, постійні оцінки зі сторони бізнесу ефективності функціонування контролюючих органів тощо.

2.2. Аналіз ризиків фінансового шахрайства під час здійснення імпорتنих операцій суб'єктів бізнесу

У параграфі 2.2 ми проаналізуємо випадки фінансового шахрайства у такій чутливій сфері для суспільства як імпорт лікарських засобів та медичних засобів, зокрема щодо зловживань із сплатою податку на додану вартість.

Ми вже відмічали у параграфі 2.2., що ухилення від оподаткування, призводить до недонадходжень до державного бюджету, що є особливо негативним в умовах війни зіпри гострому дефіциті фінансових ресурсів, тим більше що податок на додану вартість є основним по питомій вазі у формуванні дохідної частини бюджету серед всіх податків.

Перш за все, відмітимо, що порушення у цій сфері починаються вже на стадії початку діяльності, пов'язаної з імпортом лікарських засобів, а саме вона здійснюється багатьма суб'єктами бізнесу без відповідної ліцензії (рис.2.4).

Як видно з даних рис. 2.4, ліцензію мали 30,3 % у 2021 році, 41,3 % у 2022 році і 49,4 % за 9 місяців 2024 року, тобто більше половини суб'єктів бізнесу не мали відповідних ліцензій, які дають право на провадження даного виду діяльності. Зважаючи на специфічність даного сфери, а саме вплив на здоров'я, то окрім проблеми несплати податків, додається ще і проблема якості ліків та медичних засобів, які ввозяться в Україну і їх впливу на здоров'я споживачів, тобто це є ще однією із негативних сторін шахрайства.

На підтвердження вищенаведеної тези про наявність суб'єктів бізнесу, які проваджують свою діяльність без наявної ліцензії, можна навести інформацію щодо того, що: «в частині дотримання імпортерами вимог ліцензійного законодавства виявлено 6 суб'єктів господарювання, які не внесено до Єдиного ліцензійного реєстру, проте протягом періоду, що досліджувався, ввозили 449,2 тонн лікарських засобів із задекларованою митною вартістю 8 311,2 млн грн (264,3 млн дол. США), з яких до державного бюджету сплачено 13,8 млн грн ПДВ, сума умовно-нарахованого ПДВ (пільги) становила 571,5 млн грн» [10, с. 48].

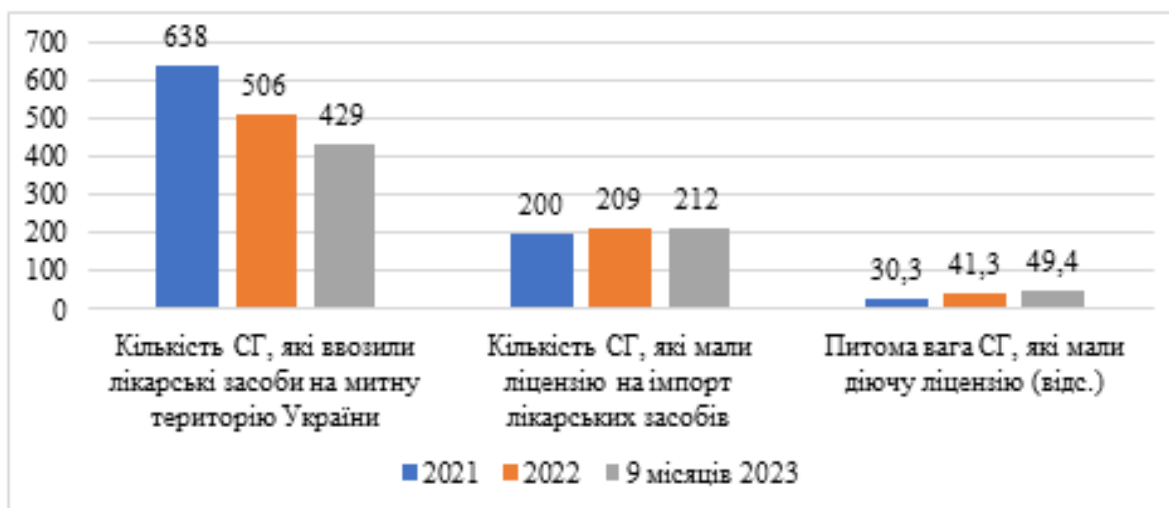

Рис. 2.4 Інформація про суб'єктів господарювання, які здійснювали імпорту лікарських засобів без наявності відповідної ліцензії [10, с. 48]

Наведені обсяги митної вартості і сум пільг, навіть незважаючи на сплату податку, свідчить про масштабність даного явища, яке потребує відповідного реагування зі сторони контролюючих органів, з метою мінімізації негативних сторін від такої діяльності.

Серед науковців також існує точка зору, що важливим фактором збільшення митних надходжень є «своєчасність і повнота оподаткування легальних імпортерських потоків. Зрозуміло, що за таких умов основним фактором зростання доходів бюджету від цього джерела на митниці є визначення справедливої (не заниженої) контрактної вартості імпортерських товарів, а також недопущення «чорних» та «сірих» схем імпорту в обхід оподаткування» [24, с. 20].

Саме у таблиці 2.2 і відображено ефективність дій митної служби у щодо шахрайства у митній сфері, наслідком якого є недоотримання податку на додану вартість по причині маніпуляцій (заниження) з митною вартістю, яка виступає як база оподаткування.

Так, бачимо, що внаслідок контрольних дій у 2021 році 4166 раз збільшили митну вартість, але вже у 2022 році, цей показник зменшився до 2856, тобто на 1310 випадків, така ж тенденція щодо показника на рівні 2022

року, зберігається і у 2023 році: за 9 місяців 2023 року таких випадків зафіксовано 1925.

Зрозуміло, що відбувається і вартісна оцінка сум збільшення митної вартості: з 652512 тис грн. у 2021 році до 162466,0 у 2022, тобто зменшення на 490046 тис грн.. і що цікаво: якщо кількісно це зменшення відбулось у 1,5 рази, то вартісно це склало зменшення у 4 рази. Однією з причин цього, могло бути те, що номенклатура товарів, яка завозилась у 2022 році була по ціні дешевшою і відповідно база оподаткування склала меншу суму, ніж у 2021 році. Сума у 134548 тис грн. на яку було збільшено митну вартість за 9 місяці 2023 року, свідчить про те, що вона буде приблизно на одному рівні з показником 2022 року.

Таблиця 2.2

Результати контролю правильності декларування митної вартості [10, с. 44]

Показник	Період		
	2021	2022	9 місяців 2023
Кількість випадків збільшення митної вартості	4 166	2 856	1 925
Сума, на яку збільшено задекларовану митну вартість (тис грн)	652 512,0	162 466,0	134 548,0
Додатково донараховано ПДВ (тис грн)	45 676,0	11 373,0	9 418,0
% донарахувань	7,0	7,0	7,0
Сплачено донарахованого ПДВ (тис грн)	9 614,0	2 578,0	1 694,0
% сплати	21,0	22,7	18,0

Абсолютно такі ж тенденції зберігаються і по показнику додатково донарахованих сум податку: зменшення з 45 676 тис грн. у 2021 році до 11 373,0 у 2022 році і 9 148,0 за 9 місяців 2023 року (на рівні 2022 року).

Абсолютно неприйнятним є такий показник, який саме і показує ефективність контрольної роботи, як сплачені суми донарахованого податку: рівень сплати склав 21,0 % у 2021 році, 22,7 % у 2022 році і 18,0 за 9 місяців 2023 року. Наводити абсолютні суми сплаченого податку не має змісту, оскільки відносний показник характеризує це явище краще.

На наш погляд, саме слабка сплата донарахованого податку, скоріше всього внаслідок оскарження донарахованих сум суб'єктами бізнесу і свідчить про низьку якість контрольних дій митної служби внаслідок різних причин, починаючи від слабкої кваліфікації працівників митних органів, закінчуючи фактами корупції на митниці або у судах.

Якщо ж оцінювати ефективність боротьби з шахрайством щодо операцій з ввезення лікарських засобів та медичних виробів на територію України у цілому із врахуванням багатьох показників контролю, то виходячи з даних таблиці 2.3, можна константувати наступне.

Найбільш узагальнюючим показником є кількість складених протоколів про порушення митних правил, доцільно розглянуто не загальну їх кількість, а зробити порівняння по роках, це буде стосуватися і інших показників таблиці 2.3.

Як бачимо, їх кількість має тенденцію до зменшення: у 2021 році – 36, у 2022 – 16, за 9 місяців 2023 – 11, але що стосується вартісної оцінки, то вона навпаки зросла з 18 651,6 тис грн. до 31 265,3 тис грн. і 23 110,5 тис грн. відповідно. При цьому митницями було розглянуто 18 справ у 2021 році, 8 у 2022 році і 5 за 9 місяців 2023, що теж демонструє тенденцію до зниження даного показника.

Більш наглядним є показник суми штрафів сплачених до бюджету, тобто реальне надходження коштів внаслідок боротьби з ухиленням від оподаткування: вона склала 295,7 тис грн. у 2021 році і процент сплати склав 64,7, тобто при сумі штрафу застосованого митницями у 457,0 тис грн., фактично було сплачено 295,7 тис грн., трохи більше половини, що на наш погляд не свідчить про ефективність роботи митної служби.

Таблиця 2.3

Результативність митного контролю щодо операцій ввезення на митну територію України лікарських засобів та медичних виробів у 2021–2023 [10, с. 51]

		2021	2022	9 місяців 2023	Всього
Складено протоколів про ПМП	Кількість	36	16	11	63
	на суму, тис. грн.	18 651,6	31 265,3	23 110,5	73 027,4
Розглянуто митницями справ про ПМП		18	8	5	31
Застосовано митницями адміністративне стягнення у вигляді штрафу, на суму тис. грн.		457,0	47,2	0	504,2
Сума штрафів, сплачених до держбюджету, тис. грн.		295,7	0	0	295,7
% сплати		64,7	0	0	58,6
Передано справ про ПМП до суду	Кількість	18	9	6	33
	на суму, тис. грн.	15 735,4	29 925,8	22 558,7	68 219,9
Прийнято рішення судом	конфіскація предметів правопорушень, на суму	5 566,1	24 061,8	0	29 628,0
	накладено штрафів, на суму, тис. грн.	5 704,8	24 223,9	0	29 928,7
Сума штрафів, сплачених до держбюджету, тис. грн.		54,7	5,7	0	60,4
% сплати		1,0	0	0	0,2

Невеликою є і кількість справ, які були передані до суду із тенденцією до зменшення по роках: у 2021 - 18 справ, у 2022- 9, за 9 місяців 2023 – 6, але вартісна оцінка збільшилась: 15 735,4 тис. грн., 29 925,8 тис грн. і 22 558,7 тис грн. відповідно.

Цікавою є картини, що прийнятих рішень судом, тобто коли рішення винесене на користь митної служби: у 2021 році було конфісковано предметів правопорушень на суму 5 566,1 тис грн., і накладено штрафів на суму 5 704,8 тис. грн.; у 2022 - 24 061,8 тис грн. і 24 223,9 тис грн.. відповідно.

Що ж стосується суми штрафів сплачених до державного бюджету, то рівень у 1% у 2021 році при сумі 54,7% не можна вважати задовільним., у загальному цей показник склав 0,2% і суму у 60,4 тис грн.

Окрім такого правопорушення, як маніпуляція з митною вартістю, у цій сфері присутні ще наступні порушення законодавства (табл.2.4).

Як бачимо з даних таблиці 2.4 внаслідок корегування УКТ ЗЕД у 2021 році по результатах 8 випадків було додатково донараховано ПДВ на суму 1,7 тис грн. і він весь був сплачений у бюджет; у 2022 році відповідні показники становили 17, 7,8 тис грн. і 100% і за 9 місяців 2023 року – 17,547,2 тис грн. і 100%.

При аналізі виділяються суми донараховані і сплачені за 9 місяців 2023 року у 547,2 тис грн., що у 322 рази більше, ніж у 2021 році і у 70,2 рази більше, ніж у 2022 році. Це може свідчити про підвищення якості роботи митної служби у процесі митного оформлення товарів при роботі з товарною номенклатурою Митного тарифу.

Контроль за дотриманням умов митних режимів, які задекларував суб'єкт бізнесу, дозволив зафіксувати у 2021 році 7 порушень, у 2022 році - 24 і за 9 місяців 2023 року – 3 порушення з відповідною сумою додатково донарахованих сум податку у 212,6 тис грн., 1 191,8 тис грн. і 1 209, 0 тис грн./ Відповідно суми сплаченого податку склали 212,6 тис грн., 1 191,8 тис грн. і 1 209, 0 тис грн., що склало 100% від суми донарахованих сум і що можна вважати ефективною роботою митних органів щодо цього сегменту контролю.

Таблиця 2.4

Результати проведення заходів митного контролю [10, с. 44]

Показник	Період		
	2021	2022	9 місяців 2023
Контроль правильності визначення імпортерами кодів УКТ ЗЕД			
Кількість випадків корегування УКТ ЗЕД	8	17	17
Додатково донараховано ПДВ (тис грн)	1,7	7,8	547,2
Сплачено донарахованого ПДВ (тис грн)	1,7	7,8	547,2
% сплати	100,0	100,0	100,0
Контроль дотримання умов задекларованих митних режимів			
Кількість встановлених випадків порушення умов задекларованих митних режимів	7	24	3
Додатково донараховано ПДВ (тис грн)	212,6	1 191,8	1 209,0
Сплачено донарахованого ПДВ (тис грн)	212,6	1 191,8	1 209,0
% сплати	100,0	100,0	100,0

Таким чином, державою приділяється велика увага боротьбі з шахрайством у митній сфері, зокрема ухиленням від оподаткування і яка покликана не допустити втрати митних надходжень внаслідок протиправних дій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, особливо в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів, викликаних фактором війни.

Якщо говорити про напрями мінімізації фінансового шахрайства у контексті фінансової грамотності, то по результатах проведеного аналізу можна

рекомендувати суб'єктам бізнесу вивчати нормативно-правові акти, які регулюють дану сферу діяльності, відповідальності за вчинення митного правопорушення, наслідків (моральних та матеріальних) не тільки для держави, але і для всього суспільства, зважаючи на такий специфічний вид діяльності як імпорту лікарських засобів та медичних виробів.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ МІНІМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Для того щоб сформувані основні напрямки мінімізації ризиків фінансового шахрайства в Україні, доцільно звернутись до світового досвіду у цій сфері.

У документах, які регулюють порядок проведення аудиту, зокрема міжнародного стандарту аудиту (ISA) 240, «шахрайство є навмисною дією одного або більше осіб серед керівництва, управлінського персоналу, співробітників або третіх сторін, що полягає у використанні обману для одержання неправомірної або незаконної вигоди» [48].

Ще одне визначення шахрайства, наведене стосовно корпоративного шахрайства а саме, що це «використання службового становища з метою особистого збагачення шляхом навмисного неналежного використання або зловживання ресурсами і активами організації-роботодавця» [49, с. 9].

Якщо ж говорити вже про визначення фінансового шахрайства, то «під цим терміном розуміють втрачені для ЄС кошти чи потенційні доходи, допущені внаслідок незаконних дій чи бездіяльності посадових осіб з метою отримання ними чи третіми особами вигоди» [44, с. 128].

Як бачимо, у центрі уваги, у даному випадку Європейського Союзу, є те, що внаслідок здійснення шахрайських дій, що полягають у здійсненні правопорушень у фінансовій сфері, втрачаються фінансові ресурси, які є основою формування доходів його бюджету. У зв'язку з цим на законодавчому рівні існує Конвенція щодо захисту фінансових інтересів Європейських співтовариств [22], де вказано на такий вид правопорушень як шахрайство, яке має вплив на формування видатків та доходів бюджету ЄС.

Небезпека цього явища ще і у тому, що окрім прямих втрат держави, її певних галузей, інвестиційної і підприємницької привабливості, шахрайство

оперує значними цифрами: «доходи фінансових шахраїв перевищують доходи від усіх злочинів у сфері економіки, посідаючи друге місце за прибутковістю після наркобізнесу» [43, с. 355].

Якщо ж говорити про конкретні цифри, то «кожен дорослий британець щороку втрачає з вини зловмисників 621 фунт стерлінгів (біля 1 тис. доларів США). При цьому близько 58% всіх випадків шахрайства припадає на державний сектор економіки (17 млрд. фунтів стерлінгів)» [4].

Зовсім не дивно, що бюджет Великобританії втрачає через близько 15 млрд. фунтів стерлінгів або 3% від загальної суми податкових надходжень) [4] внаслідок ухилення від оподаткування. У сфера фінансових і банківських послуг збитки від різних схем, а саме 31% фінансових втрат припадає на приватний сектор і вони становлять «близько 3,8 млрд. фунтів стерлінгів, у тому числі близько 1 млрд. фунтів стерлінгів було втрачено в результаті шахрайства з іпотекою, 2 млрд. фунтів – через обман страхових компаній, решта – через шахрайство з онлайн-банкінгом, чеками і кредитними картками» [4]. Громадяни Великобританії щороку «приблизно на 3,5 млрд. фунтів стерлінгів (5,7 млрд. доларів США), пропонуючи взяти участь у різного роду акціях, лотереях і кредитних аферах» [4].

Якщо ж говорити про всю Європу, то щорічні втрати від шахрайства у сфері страхування, наприклад, «оцінюються у 8 млрд. євро» [46, с. 71].

Є цифри, які свідчать про те, що у світі «близько 55% потерпілих організацій понесли збитки від шахрайства у розмірі до 200 тис. дол. США; 11% - від 200 тис. дол. США до 399 999 дол. США; 7% - від 400 тис. дол. США до 599 999 дол. США; 3% - від 600 тис. дол. США до 799 999 дол. США; 2% - від 800 тис. дол. США до 999 999 дол. США; 22% - від 1 млн. дол. США і більше. Причому середні втрати для усіх випадків у цьому дослідженні становили 130 тис. дол. США» [49].

Дослідження показують, що такі види шахрайства як привласнення активів, корупція, фальсифікація фінансової звітності є найбільш поширеним у світі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Найпоширеніші схеми шахрайства в організаціях (за версією Асоціації сертифікованих фахівців з розслідування шахрайства (ACFE)) [49]

Схеми шахрайства	Відсоток інцидентів, %	Середні збитки, тис. дол. США
Привласнення активів	89	114
Корупція	38	250
Фальсифікація фінансової звітності	10	800

Але цікавим є те, що по питомій вазі завданих збитків на першому місці є фальсифікація фінансової звітності (800 тис дол. США), хоча відсоток інцидентів тут найменший (10%), а там де відсоток інцидентів найбільший, а саме привласнення активів (89%), то сума втрат найменша (114 тис дол. США). Звідси висновок, що абсолютні суми, а саме кількість правопорушень, не є визначальними у сумах нанесеної шкоди державі і вони можуть значно відрізнятися по ступеню нанесення фінансових втрат.

Серед найбільш поширених економічних злочинів та шахрайств знаходяться: «хабарництво і корупцію, незаконне привласнення майна, шахрайство у сфері закупівель, шахрайство у сфері оподаткування та фальсифікацію фінансової звітності» [7, с. 4].

Серед найпоширеніших методів виявлення корпоративного шахрайства доцільно виділити ті, які сприяють боротьбі з тим шахрайством, яке наносить найбільшу матеріальну шкоду державі і тут на перше місце займають методи виявлення за повідомленнями правового характеру, зокрема податкової і митної служб.

Таким чином, бачимо, що проблема шахрайства присутня у світі і держави приділяють багато уваги методам боротьби з ним, зокрема у сфері фінансового шахрайства, виділяючи основну проблему цього явища, а саме недонадходження коштів до бюджету, що у майбутньому впливає на виконання його видаткової частини і це викликає недофінансування різноманітних соціальних програм держави, забезпечення обороноздатності тощо.

Якщо розглядати питання боротьби з фінансовим шахрайством і зокрема ухиленням від оподаткування, а саме у митній і податковій сферах, то відзначимо наступне. Перш за все, відмітимо, що проблема шахрайства з фінансовими ресурсами, а саме ухилення від оподаткування, полягає у недоотриманні суми податків у дохідну частину бюджету внаслідок порушення суб'єктами бізнесу чинного податкового і митного законодавства і що веде до зменшення можливості виконати видаткову частину бюджету, яка є основою для соціальних виплат, для обороноздатності країни, що в умовах триваючої війни, є абсолютно негативним явищем. Умови війни сприяють поширенню такого явища як ухилення від оподаткування, тому що основна увага держави спрямована на відбиття агресії вороги, загострюються питання фінансування контролюючих органів, дефіцит і плинність кадрів у податкових і митних органах.

Відразу відзначимо, що у суворих умовах війни, ми є прихильниками жорстких методів боротьби з ухиленням від оподаткування, які передбачають контрольню-економічну роботу зі сторони контролюючих органів держави із застосуванням всієї існуючої відповідальності у цій сфері, а саме адміністративної, фінансової і кримінальної, але одночасно не відкидаючи важливості профілактичної роботи з платниками податків щодо недопущення з їхньої сторони порушення законодавства.

На наш погляд, вся система контролю повинна базуватись на принципі вибіркової, як це відбувається у світовій практиці, тобто на основі застосування системи управління ризиками, вдається охоплювати контрольною діяльністю не всіх суб'єктів бізнесу, а тільки тих які попадають під критерії ризикованості і зрозуміло що такий підхід задовольняє бізнес, тому що доброчесні підприємці не відволікаються на перевірки і мають змогу безперешкодно вести свою діяльність. Тобто як і за кордоном, митний контроль буде мати нефіскальну спрямованість, а не так як в Україні, коли він зосереджений на фіскальній функції, тобто на зборі якнайбільшої суми податкових надходжень без врахування інтересів платників податків.

Обов'язковою умовою є взаємодія і обмін інформацією з міжнародними партнерами, зокрема податковими, митними та правоохоронними органами країн-сусідів, створення відповідної бази даних, покращення матеріально-технічного стану, що включає у себе автоматизацію процесів контролю, наголос на інформаційних технологіях у роботі з суб'єктами бізнесу, кваліфікації співробітників контролюючих органів, викорінення корупції, наголос на реальній віддачі від проведених контрольних заходів, наприклад сума сплачених штрафів чи додатково нарахованих сум податків до бюджету, стабільне і одночасно мобільне податкове законодавство, поряд з репресивними методами контролю повинні існувати і профілактичні методи попередження правопорушення.

Поряд зі всіма вищеперерахованими способами і методами боротьби з фінансовим шахрайством, які здебільшого полягають у жорсткому впливі держави за допомогою різних видів фінансового контролю на суб'єктів здійснення фінансових злочинів, актуальним є і широке впровадження і поширення фінансової грамотності на різні верстви населення та бізнесу. Фінансову грамотність можна віднести до превентивних методів контролю, яка полягає у формуванні у громадян та бізнесу, розуміння тих процесів які відбуваються у фінансовій сфері держави, формування світогляду, вільного від бажання здійснити фінансове правопорушення, вивчення причин здійснення фінансового правопорушення, формування професійних навичок і поведінки, які базуються на глибокому знанні законодавчих актів, причому такі дії у сфері фінансової грамотності необхідно здійснювати, починаючи вже шкільної освіти у вигляді уроків та продовжувати цей процес безперервно протягом всього життя. Необхідним є постійний взаємозв'язок між державою і бізнесом шляхом проведення круглих столів, різноманітних опитувань щодо задоволення бізнесу існуючими умовами, зокрема у податковій і митній сфері, у суспільстві серед населення повинна бути сформована атмосфера суспільного осуду щодо протиправних дій у фінансовій сфері.

Таким чином, тільки поєднання свідомої поведінки громадянина та бізнесу, яка не в останню чергу повинна формуватись під впливом фінансової грамотності серед населення і жорстких заходів держави у вигляді фінансового контролю, може призвести до мінімізації фінансового шахрайства у країні.

ВИСНОВКИ

Проблеми фінансового шахрайства завжди перебували і продовжують перебувати у полі зору як представників державних органів влади, так і суб'єктів бізнесу та пересічних громадян. Безумовно, прояви фінансового шахрайства стрімко зростають у кризові періоди, зокрема і в умовах війни, коли особливо відчутною є нестача фінансових ресурсів у суб'єктів практично усіх сфер і ланок фінансової системи. Відтак актуальним питанням в сучасних умовах є боротьба із різноманітними проявами фінансового шахрайства в Україні та мінімізація його негативних наслідків як для держави загалом, так і окремих громадян та представників бізнесу зокрема. Одним із напрямків протидії проявам фінансового шахрайства, окрім традиційних (таких, наприклад, як превентивна робота відповідних контролюючих органів), є підвищення фінансової грамотності населення, здатне сприяти зменшенню масштабів фінансового шахрайства.

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки і пропозиції науково-теоретичного і прикладного характеру.

Нинішня соціально-економічна та політична нестабільність формують сприятливе підґрунтя для поширення різного роду шахрайських схем на теренах України. Однак, незважаючи на величезні негативні суспільно-економічні наслідки, ця проблема залишається однією з найменш досліджених у сучасній фінансовій науці. Натомість у зарубіжних країнах проблема фінансового шахрайства знаходиться у центрі уваги не лише учених-фінансистів, але й службовців відповідних урядових структур.

Фінансове шахрайство є багатогранним поняттям й існує практично на всіх етапах розвитку суспільних відносин. Тож його необхідно розглядати як явище, яке негативно впливає на формування і розподіл фінансових ресурсів як держави загалом, так і суб'єктів бізнесу та пересічних громадян зокрема. До причин його існування відносять насамперед економічні (скажімо, бажання особи підвищити свій матеріальний стан шляхом швидкого збагачення), психологічні (схильність до ризику, постійне бажанням здобути більше коштів,

омінаючи легальні шляхи їх заробляння) та правові причини (недосконалість нормативно-правової бази щодо боротьби із фінансовим шахрайством).

Переконані, що вагому роль у мінімізації ризиків фінансового шахрайства в Україні має відігравати фінансова грамотність населення. Адже розуміння пересічними громадянами, а також суб'єктами бізнесу основ фінансової грамотності сприяє підвищенню розуміння основ функціонування економіки загалом та фінансової сфери зокрема. Фінансова грамотність має сприяти вихованню нового покоління пересічних громадян та представників бізнесу, яке не намагатиметься здійснювати фінансове шахрайство, розуміючи що це призводить до втрати фінансових ресурсів держави, що у свою чергу впливає на виконання нею найважливіших завдань і функцій, починаючи від пенсійного забезпечення і закінчуючи підтриманням обороноздатності країни на належному рівні, особливо враховуючи сьогоденні реалії повномасштабної війни.

Доволі системним проявом шахрайства з фінансовими ресурсами держави є ухилення від оподаткування загалом та у митній сфері зокрема, що характеризується недоотриманням митних платежів, які є складовою частиною формування дохідної частини бюджету і призводять до її недофінансування. Це є особливо негативним явищем у період нинішньої війни, зважаючи на гострий дефіцит фінансових ресурсів. Принагідно зазначимо, що наявні способи шахрайства у митній сфері полягають у маніпуляції з митною вартістю як основою для формування бази оподаткування, з визначенням того чи іншого митного режиму, неправильним визначенням кодів УКТ ЗЕД тощо. Боротьба з цим негативним явищем відбувається за допомогою певних інструментів, способів і прийомів під час проведення контрольної-економічної роботи митної служби. Основними показниками, які характеризують ефективність такої роботи, є: кількість виявлених порушень митних правил; відкритих справ митницями, переданих до суду; вартість накладених фінансових санкцій і сума сплачених санкцій суб'єктом бізнесу. Саме останній показник ми вважаємо

найбільш достовірним, оскільки саме він характеризує завершальний етап боротьби з фінансовим шахрайством у митній сфері.

Аналіз світових тенденцій проявів шахрайства у фінансовій сфері дозволив зробити висновок про наявність такого явища практично у всіх країнах світу, причому як економічно розвинених, так і країнах, що розвиваються. Прояви фінансового шахрайства, зокрема й ухилення від оподаткування, мають такі ж риси, як і в Україні, з-поміж яких найголовнішою є недоотримання податкових надходжень до дохідної частини бюджетів внаслідок порушення чинних нормативно-правових актів, що призводить до проблем у фінансуванні видаткової частини бюджетів. Тож напрями боротьби з цим явищем полягають у наступному: покращення ефективності роботи контролюючих органів держави з цим негативним явищем, зокрема й викоріненню корупції; підвищення професійності та компетентності працівників контролюючих органів, в тому числі і їх матеріальне стимулювання; існування стабільного і якісного законодавства у сфері боротьби з фінансовим шахрайством; покращення матеріально-технічної бази податкових, митних, правоохоронних та інших органів, дотичних до боротьби з шахрайством; чітка і всебічна взаємодія контролюючих органів з іноземними партнерами та обмін інформацією між ними; існування, поряд з каральними методами контролю, профілактичної роботи з суб'єктами бізнесу як початкового етапу боротьби із фінансовим шахрайством.

Стратегічними векторами мінімізації фінансового шахрайства в Україні мають стати: оптимальне поєднання профілактичних методів запобігання фінансовому шахрайству, до яких слід віднести і способи та прийоми підвищення рівня фінансової грамотності серед населення, що для держави є більш дешевшим варіантом, ніж уже безпосереднє реагування на факт здійснення шахрайства, а також більш жорстких методів фінансового контролю, які зазвичай застосовуються пост-фактум, як реагування на вже вчинений фінансовий злочин. Вони можуть полягати у проведенні постійної профілактичної роботи з боку держави з метою пояснення своєї політики у

сфері фінансів, зокрема у податковій та митній сферах, проведення різноманітних круглих столів, заходів з представниками бізнесу, опитування та оцінки ефективності функціонування державних структур тощо. Причому така політика держави має бути відкритою для розуміння як пересічними громадянами, так і суб'єктами бізнесу, які є платниками податків і мають право знати, на які потреби держави їхні кошти у вигляді податків спрямовуються.

У системі запобігання і протидії фінансовому шахрайству важливу роль також відведено її інформаційній складовій, оскільки оприлюднення інформації про наявні та потенційно можливі шахрайські схеми у перспективі обмежуватиме обсяги поглинання ними фінансових ресурсів довірливих громадян.

Насамкінець зазначимо, що сучасна система заходів щодо протидії фінансовому шахрайству має бути максимально науково обґрунтованою та практично вивіреною, а також вирізнятися комплексністю підходів і реальною взаємодією усієї системи фінансових та правоохоронних органів з обов'язковим залученням громадянського суспільства до цих процесів. Адже без активного реагування усіх учасників фінансового ринку, державних діячів і чиновників, власників і менеджменту бізнесу, а також громадян неможливими будуть позитивні зміни в економіці загалом та у контексті мінімізації ризиків фінансового шахрайства зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Васильчишин О.Б. Бюро фінансових розслідувань: необхідність та вітчизняні реалії. Інфраструктура ринку. 2020. №44. URL : <http://www.market-infr.od.ua/uk/44-2020>
2. Васильчишин О.Б. Рейдерство як різновид фінансового шахрайства: вітчизняні реалії. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 54. С.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
4. Великобританія втрачає через фінансове шахрайство 48,6 млрд. дол. на рік. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/184878/velykobrytaniya-vtrachaye-cherez-finansove-shahrajstvo-48-6-mlrd-dol-na-rik>
5. Возняк Г.В. Порушення та зловживання в управлінні фінансовими ресурсами на місцевому рівні в умовах децентралізації. [Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки](#). 2020. Том 1. № 21. С. 173-181.
6. Возняк Г.В. Фінансове шахрайство в бюджетній сфері: економічна сутність і різновиди. Бізнес Інформ. 2020. №4 (507). С. 334-337.
7. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій. Виведення шахрайства з тіні. URL : <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html>
8. Дмитрів В.І. Вектори протидії митній злочинності в Україні й світі. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2018. № 1. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/63.pdf.
9. Євчук Л.А. Правові основи фінансового шахрайства: причини розквіту та соціально-економічні наслідки. Наукові праці. Серія: Економіка. 2015. Вип. 253. Том 265. С. 44-48.
10. Звіт про результати аудиту ефективності планування та результативності контролю за повнотою нарахування і своєчасністю надходжень податку

на додану вартість по операціях з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів і медичних виробів. Затверджено рішенням Рахункової палати від 19.12.2023 № 30-2.

URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/30-2_2023/Zvit_30-2_2023.pdf

11. Кізима Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2012. Вип. 2. С. 64-71. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/14651>
12. Кізима Т. Шахрайство з фінансовими ресурсами держави: сутність та основні види. Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації : збірник тез доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 9-10 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 152-154.
13. Кізима Т., Кізима А. Ідентифікація причин та потенційних наслідків фінансового шахрайства. Вісник економіки. 2019. №2. С. 47-56. <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1003>
14. Кізима Т., Кізима А. Ідентифікація причин та потенційних наслідків фінансового шахрайства. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 2 (92). С. 47-56.
15. Кізима Т., Кізима А. Шахрайство з фінансовими ресурсами держави: типологізаційний аспект. Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 року). Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 308 с. С. 131-133.
16. Кізима Т., Крупяк І., Коломійчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3 (64). С. 8-18. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1337/1341>

- 17.Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. Світ фінансів. 2019. Вип. 2 (59). С. 109-123.
- 18.Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. Світ фінансів. 2014. Вип. 1. С. 16-26. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/14669>
- 19.Кізима Т.О. Ідентифікація фінансового шахрайства: світовий досвід і вітчизняні реалії. Проблеми і перспективи сучасного розвитку фінансів, обліку та банківської діяльності : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (Дніпро, 18 березня 2019 року). Дніпро :Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. С. 66-67.
- 20.Кізима Т.О. Методика викладання фінансової грамотності: навч. посіб. / Т.О. Кізима, В.В. Письменний, С.Л. Коваль, Н.І. Карпишин та ін.; за ред. д.е.н., професора Кізими Т.О. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 200
- 21.Климко Т.Ю., Мельник О.О. Корпоративне шахрайство: реалії сучасності. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2015. Вип. 2 (46). С. 185-190.
- 22.Конвенція щодо захисту фінансових інтересів Європейських співтовариств: Акт Ради ЄС від 26 липня 1995 року. URL : www.liga.net
- 23.Кримінальний Кодекс України : Кодекс за №2341-III від 5 квітня 2001 р. (зі змінами і доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- 24.Крисоватий А.І. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Випуск 1 (74). С. 8-30. DOI:10.35774/SF2023.01.008
- 25.Курман О.В. Особливості виявлення та перевірки інформації щодо шахрайства з фінансовими ресурсами. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 4. С. 123–125.

26. Ломачинська І. А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобальної трансформації. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2011. Т. 16 (Вип. 20). С. 116–124.
27. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_Strategy-Financial-Literacy.pdf?v=12
28. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/>
29. Охрімчук Т.В. Способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : III Всеукраїнська наук.-практ. конф. (23 квітня 2010 р.). Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. Ч. II. С. 94–96.
30. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова пленуму Верховного Суду України за №10 від 06 листопада 2009 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>
31. Ребуха Л.З., Кізима Т.О., Письменний В.В. Значимість інтерактивних та практико-зорієнтованих ігор у процесі викладання фінансової грамотності в закладах освіти. Ukrainian Journal of Education Studies and Information Technology. 2020. Vol. 8. №4. Р. 38-51. URL : https://www.researchgate.net/publication/348143253_The_importance_of_interactive_and_practically_oriented_games_in_the_process_of_financial_literacy_teaching_at_educational_institutions
32. Роговенко Д.С. Забезпечення протидії шахрайству в сфері фінансових послуг. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. №12. С. 55-60.
33. Руснак Л.Р. Концептуальні засади розроблення цільової програми протидії фінансовому шахрайству. Економіка і суспільство. Серія : Економіка та управління національним господарством. 2017. Вип. 10. С. 106-111.

- 34.Сметанко О.В. Удосконалення процесу внутрішнього аудиту причин шахрайства в системі корпоративного управління. Економічний форум. 2015. №3. С. 424-430.
- 35.Сухонос В. Протидія шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері. Підприємництво, господарство і право. 2012. №8. С. 160–168.
- 36.Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні: монографія /за заг. наук. ред. А.І. Крисоватого. Тернопіль: Університетська думка, 2020.414 с.
- 37.Хамига Ю.Я. Основні заходи протидії фінансовому шахрайству в Україні. Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 133-136.
- 38.Черней В.В. Правове та організаційне забезпечення протидії злочинам у сфері державних фінансів. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. №2. С. 3-14.
- 39.Чернишов Г.М. До питання про визначення фінансового шахрайства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Серія: Право. Вип. 26. С. 230-234.
- 40.Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 246 с.
- 41.Чернявський С.С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. №6. С. 89-100.
- 42.Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. д-ра юрид. наук :

12.09.09 / Чернявський Сергій Сергійович; Нац. акад. внутрішніх справ. К., 2010. 34 с.

43. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство як об'єкт криміналістичного дослідження. Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : матер. 2-ой Междунар. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16-17 апреля 2010 г.). Симферополь, 2010. 529 с.
44. Чорнуцький С.П. Суть і методика виявлення фактів фінансового шахрайства. Економіка та держава. 2011. №7. С. 127-131.
45. Чуницька І.І. Заходи запобігання фінансовому шахрайству та легалізація коштів, зароблених злочинним шляхом. Проблеми економіки. 2017. №2. С. 282-291.
46. Шахрайство на фінансовому ринку : практичний посібник з протидії / За ред. В. Феценка. К., Українське агентство з фінансового розвитку. 2011. 424 с.
47. Cressey D. R. Other People's money. Montclair. NJ: Patterson Smith, 1973. 30 p.
48. International Standard on Auditing 240: The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. URL : <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>
49. Report to the Nations 2018. Global Study on Occupational Fraud and Abuse. / Association of Certified Fraud Examiners. URL : <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/>